

Kiistanalainen kielistrategia ja Suomi sen mallimaana?

Unkarilaisia kielentutkijapiirejä on viime aikoina kohahduttanut maan hallituksen päätös perustaa uusi ”Unkarin kielistrategian instituutti” (*Magyar Nyelvstratégiai Intézet*). Maaliskuun 4:ntenä julkistetun asetuksen¹ mukaan uusi instituutti aloittaa toimintansa heti huhtikuun 2014 alussa. Se on suoraan pääministerin alainen valtion virasto, eikä sillä ole mitään yhteyttä tiedemaailman laitoksiin, ei varsinkaan Unkarin tiedeakatemian Kielitieteen instituuttiin (*Nyelvtudományi Intézet*), ”Unkarin Kotukseen”, jonka moninaisiin tehtäviin tähän saakka on kuulunut myös lakisääteinen virkakielen valvonta sekä kielenhuoltoneuvonta. Uuden instituutin johtajaksi on sittemmin nimetty Lóránt Bencze, iäkäs mutta suhteellisen tuntematon ammattikorkeakoulun opettaja, jonka julkaisut liikkuvat teologian, kulttuurintutkimuksen ja semiotiikan liepeillä. Instituutin muista työntekijöistä, toiminnasta tai toimitiloistakaan ei sitä vastoin ole julkisuuteen tullut tietoa.

Uusi kielipoliittinen instituutti – mitä varten?

Perustamisasetuksessa uudelle instituutille luetellaan pitkä lista osittain omituisesti ja vaikeaselkoisesti ilmaistuja tehtäviä. Näihin kuuluu ennen kaikkea keskipitkän tähtäimen kielistrategian kehittämisen ohjaaminen ja valvonta. Lisäksi 14-kohtaisessa listassa mainitaan sekä lukuisia konkreettisia toimintoja (esimer-

kiksi terminologiasanakirjojen ja uuden unkarin kielen oppikirjasarjan laadinta, rajantakaisten unkarilaisvähemmistöjen tilanteen tutkiminen, konferenssien ja kesäkurssien järjestäminen) että hyvin väljästi muotoiltuja tehtäväkenttiä, jotka kattavat käytännössä koko kielitieteen alueen (”unkarin kielen sisäisen rakenteen, erikoispiirteiden, toiminnan ja siitä koko kulttuuriimme muodostuneiden yhteyksien tutkiminen”, ”uusien tieteellisten lähestymistapojen tutkimus”). Hallitushan on viime aikoina perustanut myös Unkarin historian tutkimusta varten omia uusia tutkimuslaitoksia entisten tieteellisten instituutioiden rinnalle. Nyt vaikuttaa siltä, kuin se haluaisi tällä tavalla ottaa paitsi kielenhuollon myös kenties koko kielentutkimuksen poliittiseen valvontaan. Unkarin tiedeakatemia julkisti huhtikuun alussa kannanoton, jossa pahoitellaan akatemian lakisääteisen neuvonantajaroolin ja ylipäättäänkin tiedeinstituutioiden ja tieteellisten laadunvalvontakriteerien sivuuttamista uuden instituutin perustamisessa. Kannanotto löytyy akatemian sivuilta, jos oikein osaa etsiä, mutta muuten Unkarin tiedeinstituutiot ovat olleet oudon vaiteliaita.²

Uutta instituuttia kohtaan esitetty arvostelu on tietenkin helppo nähdä yhtenä oireena Unkarin yhteiskunnan tämänhetkisestä kipeästä jakautumisesta nykyisen hallituksen puolustajiin ja sen kateeriin vastustajiin. En tässä kirjoituk-

1. Virallisen lehden *Magyar Közlöny* numerossa 33, joka on ladattavissa osoitteesta www.magyarokozlony.hu.

2. Kannanotto on luettavissa osoitteessa http://mta.hu/data/cikk/13/38/98/cikk_133898/Allasfoglalas_1_oszt.pdf.

nessä kuitenkin haluaisi puuttua tähän puoluepoliittiseen taustaan vaan nostaa esiin uuden instituutin toimenkuvaan liittyvät periaatteelliset ongelmat etenkin suhteessa Suomen ja vähän Vironkin kielipolitiikkaan. Suomi ja Viro nimittäin mainitaan asetuksessa eräänlaisina mallimaina (oma suomennokseni jälleen hyvin kiemuraisesti ja hankalasti muotoillusta alkutekstistä):

[Instituutin tehtävä n:o 11 on] unkarin kielen arvonmenetyksen [kielellisten arvojen menetyksen?] suhteen työstää suuntaviivoja hallitusta varten, käyttäen hyväksi menestyksekkäistä modernin eurooppalaisen kielipolitiikan – Viron, Puolan, Suomen ja Islannin – malleista saatuja kokemuksia.

Perin ongelmallinen käännettävä on ilmaus *nyelvi értékvészítés*, kirjaimellisesti ”kielellinen arvonmenetys”. Asetustekstiä lukiessani tulkitsin sen merkitsevän kielen ”käyttöarvon” ja käyttöalojen hupenemista eli samaa ongelmaa, joka on ollut Suomen ja Viron valtiollisten kielipoliittisten ohjelmien lähtökohtana: kieli uhkaa väistyä esimerkiksi tieteessä tai liike-elämässä niin sanottujen kansainvälisten kielten, etenkin englannin tieltä. Kielitiedettä popularisoivan *nyest.hu*-portaalin artikkelissa³ László Fejes ymmärtää ilmauksen toisin ja varmaan oikeammin ”kielellisten, kieleen sisältyvien arvojen katoamisena”. Näin kyse olisi samasta asiasta kuin asetuksen tehtäväluettelon kohdassa 8 mainittu ”kielellisen rikkauden säilyttäminen”. Kuten Fejes huomauttaa, epäselväksi jää, mitä kielellisillä arvoilla tai rikkauksilla tarkoitetaan ja miten niitä on tarkoitus suojella. Lisäksi voisi kysyä, mikä on tehtäväluettelon koh-

dassa 11 mainittujen hallituksen toimintasuuntaviivojen suhde kohdassa 1 mainittuun kielistrategiaan.

Kielenhuolto tuuliajolla?

Uuden instituutin perustamispäätös, niin tiedeinstituutioista irrallaan kuin se syntyikin, oli oikeastaan ennakoitavissa. Unkarin edellinen presidentti, viime vuonna väitöskirjaplagiaattiskandaalin jälkeen eroamaan joutunut Pál Schmitt, oli nimittäin jo julkisesti puhunut virallisen kielistrategian tarpeellisuudesta – eikä varmaankaan omasta päästään vaan toistellen Budapestin ELTE-yliopiston nykyunkarin laitoksen professorin Géza Balázsin ajatuksia. Balázs on jo vuosikausia johtanut unkarin kielen strategiatyöryhmää sekä kirjoittanut aiheesta useilla eri foorumeilla, etenkin *enyelv.hu*-sivustolla, jota ylläpitävien ”kielenhuoltajien” (*nyelvművelők*) johtohahmo hän näyttää olevan.

”Kielenhuoltajat” puolestaan ovat Unkarissa viime vuosikymmeninä muodostuneen konfliktiasetelman toinen osapuoli. Tässä tullaan nyt siihen olennaiseen eroon, joka Suomen ja Unkarin välillä vallitsee. Suomessa preskriptivistien ja deskriptivistien, kielenhuoltajien ja kielentutkijoiden, välillä ei ymmärtääkseni ole aikoihin nähty merkittäviä ristiriitoja. Virallinen kielenhuolto pyrkii maltillisiin, joustaviin, käytännönläheisiin ja kielen monimuotoisuutta ymmärtäviin linjauksiin, kielentutkijat taas eivät vähättele kielenhuollon tehtäviä eivätkä näe niitä oman toimintansa vastakohtana, saattavatpa itsekkin toimia kielenhuoltajina. Suomen kielen lautakunnan ja Kielitoimiston asemaa ei kukaan vakavissaan yritä kiistää. Unkarissa taas kielenhuollolta soveltavan kielentutkimuksen osaluueena tuntuu puuttuvan laajempi konsensuspohja: kielenhuollosta on tullut toisille pyhä asia, toisille kirosana.

Unkarin kielenhuoltajat maalailevat edelleenkin väkeviä uhkakuvia kie-

3. *Mi hiányzik a magyar nyelvstratégiából?* [Mitä Unkarin kielistrategiasta puuttuu?] <http://www.nyest.hu/hirek/mi-hianyzik-a-magyar-nyelvstrategiabol>, päivätty 12.3.2014, luettu 13.3.2014.

len köyhtymisestä, turmeltumisesta ja hajoamisesta, jota vastaan voi taistella vain tietoisella kielen kehittämisen ja puhtauden ja yhtenäisyyden vaalimisella. Kielentutkijoita he syyttävät vastuun pakoilusta ja kielenkäyttäjien jättämisestä pulaan. Miksi ei esimerkiksi vieläkään ole valtakunnallista elintä, joka loisi ja levittäisi uudissanastoa eri alojen tarpeisiin? Kielentutkijat taas syyttävät kielenhuoltajia empiiristen tosiseikkojen vääristelystä tai ”oikeakielisyyden” käytöstä alistamisen ja syrjinnän välikappaleena. Miten esimerkiksi voi tuomita ”sivistymättömäksi” tai ”epäunkarilaiseksi” muodon, jota sosiolingvististen tutkimusten mukaan käyttää suuri osa korkeasti koulutetuista unkarilaisista? Tai miten voi ”rappiona” pitää ilmiötä, jolla on vuosisataiset juuret unkarin kirjakielen historiassa?

Kuten Klára Sándor Unkarin kielenhuollon viimeaikaista historiaa käsittelevässä verkkoartikkelissaan⁴ tiivistää, unkarin kielen tutkimusta ovat viime vuosikymmenten ajan hallinneet toisaalta teoreettinen, lähinnä generatiivinen (”chomskylainen”) kielitiede, toisaalta paljolti kielisosiologiapainotteinen sosiolingvistiikka. Molemmat tutkimussuunnat suhtautuivat kielenohjailuun piittaamattomasti tai suorastaan vihamielisesti. Kun sosialistisen järjestelmän romahtaessa myös perinteisen valtiollisen kielenohjailun rakenteet hajosivat, kielenhuolto jäi tyhjän päälle. Unkarin tiedeakatemian Kielitieteen instituutissa tosin toimii kielenhuollon ja kielineuvonnan tutkimusryhmä, joka tutkii kielenkäyttöön liittyviä asenteita, antaa kielenkäyttöneuvontaa sekä avustaa nimilain sekä mainoksista ja julkisista tiedotteista annetun lain toimeenpanon valvonnassa. Tämä ei ilmeisesti kuitenkaan riitä.

4. *A politika szolgálólánya* [’Politiikan palvelijatar’], <http://www.galamuscsoport.hu/tartalom/cikk/134357> (päivätty 28.4.2012, luettu 13.3.2014).

Muutaman vuoden takaisessa kirjoituksessaan⁵ Géza Balázs valittaa, että kielenhuollolla ei enää ole sijaa Unkarin tiedeakatemiassa. Siksi ilmeisesti tarvitaan sekä kielenhuolto harrastavien ammattilaisten (kuten Balázs ja hänen strategiatyöryhmänsä) että maallikkojen vapaaehtoistoimintaa: *e-nyelv.hu*:n kaltaisia sivustoja, jotka toimivat osaksi projektirahoituksella, osaksi nykyään myös valtion tuella, tai ”Äidinkielen vaalijoiden seuraa” (*Anyanyelvűpolók szövetsége*), joka julkaisee omaa *Édes Anyanyelvünk* (’Ikioma äidinkielemme’) -lehteään. Nyt näyttää kuin tämä toiminta olisi pääosin osaksi Unkarin nykyisen hallituksen kansallis-konservatiivisiin arvoihin perustuvaa virallista symbolipolitiikkaa. Ikävä kyllä vaikuttaa myös siltä, että tämä tapahtuu tiedeinstituutioiden omat pätevyys- ja laatuksiteerit ohittaen.

Suomen malli? Vai Viron?

Kuten edellä jo totesin, Suomi ja Viro mainitaan, Puolan ja Islannin ohella, uuden kielistrategiainstituutin perustamisasetuksessa eräänlaisina mallimaina. Tarkemmin ei ilmene, miksi ja miten juuri näiden maiden kielipolitiikka halutaan ottaa esikuvaksi. Unkarilaiset arvostelijat ovat jo huomauttaneet, että Viro ja Suomi monikielisinä maina ovat aivan eri tilanteissa kuin Unkari, jossa vanhoja kielivähemmistöjä tai maahanmuuttajia on vain vähän. Lisäksi voisi muistuttaa, että sekä Virossa että Suomessa luultavasti paljon suurempi osa väestöstä kuin Unkarissa on monikielisiä tai jatkuvasti kosketuksissa toisten kielten kanssa, joten kansalliskielen vapaaehtoisen käytön kapeneminen on Suomessa tai Virossa luultavasti

5. *Miért van szükség magyar nyelvstratégiára?* [’Miksi Unkarin kielistrategiaa tarvitaan?’] Verkkolehdestä *e-nyelvmagazin.hu*, <http://e-nyelvmagazin.hu/2011/12/05/miert-van-szukse-g-magyar-nyelvstrategiara-2/> (päivätty 5.12.2011, luettu 13.3.2014).

paljon ajankohtaisempi ongelma kuin Unkarissa. Tuoreimman, vuoden 2012 Eurobarometer-kielitalitutkimuksen mukaan Unkari on EU-maista yksikielisin: väestöstä kaksi kolmasosaa ei osaa kunnolla puhua muuta kuin unkaria.

Viron kielistrategiassa, jonka János Pusztay on varta vasten julkaissut unkarinnoksena – tähän Géza Balázs edellä mainitussa artikkelissaan erityisesti viittaa –, unkarilaisia luultavasti puhuttelee yhden kansalliskielen ja sen suojelemisen aate. Sama saattaa koskea Puolaa ja Islantia. Mutta miksi Suomi mainitaan esikuvien joukossa? Jos syynä on Suomen virallisen kielenhuollon poliittisesti vankka ja yhteiskunnallisesti arvostettu asema, ovatkohan uuden instituutin taustavoimat ymmärtäneet jotakin väärin?

Uuden kielistrategiainstituutin perustamisen johdosta uutiskanava *Hír24* sai haastateltavakseen Géza Balázsia, jota uutisstudion juontaja nimittää ”instituutin oletetuksi johtajaksi”. Lyhyessä puhe-
linhaastattelussa⁶ Balázs lausui seuraavaa:

Niin monta kuin on maata, niin monenlaista on kielipolitiikkaa. Suomessa on kielineuvosto. Se koostuu viidestätoista henkilöstä. Se on poliitikasta riippumaton, vaikka uskoisin, että poliitikot nimittävät heidät, mutta sen jälkeen he muuttuvat riippumattomiksi. Ranskassa on kieliministeriö, joka on riippumaton kulloisestakin hallituksesta, koska sen ministeri, kieliainministeri, nimitetään pitemmäksi ajaksi. Minä uskon, että voi olla hyvä ratkaisu, että kielistrategialla on tieteellinen tausta ja semmoinen (tausta), joka on lähellä politiikkaa.⁷

6. Videopätkä sivulla <http://www.hir24.hu/belfold/2014/03/11/bolondok-napjan-rajtol-a-kormany-100-millios-intezete/> (viimeksi katsottu 13.4.2014).

7. Alkuperäinen puhe: ”Ahány ország, annyiféle nyelvpolitika. Finnországban van egy Nyelvi tanács. Tizenöt emberből áll. Független a politikától, bár

Balázsia, joka on varta vasten julkaissut unkarinnoksena – tähän Géza Balázs edellä mainitussa artikkelissaan erityisesti viittaa –, unkarilaisia luultavasti puhuttelee yhden kansalliskielen ja sen suojelemisen aate. Sama saattaa koskea Puolaa ja Islantia. Mutta miksi Suomi mainitaan esikuvien joukossa? Jos syynä on Suomen virallisen kielenhuollon poliittisesti vankka ja yhteiskunnallisesti arvostettu asema, ovatkohan uuden instituutin taustavoimat ymmärtäneet jotakin väärin?

Uuden kielistrategiainstituutin perustamisen johdosta uutiskanava *Hír24* sai haastateltavakseen Géza Balázsia, jota uutisstudion juontaja nimittää ”instituutin oletetuksi johtajaksi”. Lyhyessä puhe-
linhaastattelussa⁶ Balázs lausui seuraavaa:

Niin monta kuin on maata, niin monenlaista on kielipolitiikkaa. Suomessa on kielineuvosto. Se koostuu viidestätoista henkilöstä. Se on poliitikasta riippumaton, vaikka uskoisin, että poliitikot nimittävät heidät, mutta sen jälkeen he muuttuvat riippumattomiksi. Ranskassa on kieliministeriö, joka on riippumaton kulloisestakin hallituksesta, koska sen ministeri, kieliainministeri, nimitetään pitemmäksi ajaksi. Minä uskon, että voi olla hyvä ratkaisu, että kielistrategialla on tieteellinen tausta ja semmoinen (tausta), joka on lähellä politiikkaa.⁷

Suomessa kannattanee vastedeskin seurata, mitä Unkarin kielipolitiikassa tulee tapahtumaan. Uuden instituutin perustaminen, mikäli se todellakin merkitsee kielipolitiikan ja jopa kielen-
tutkimuksen irrottamista tieteellisistä instituutioista ja asiantuntemukseen perustuvista laatuksenteoreista, on huolestuttava askel. Vielä huolestuttavampaa on, jos tällaisia tekoja perustellaan levittämällä väärää tietoa Suomen kielipolitiikasta ja kielenhuollosta.

JOHANNA LAAKSO
etunimi.sukunimi@univie.ac.at

azt hiszem, a politikuskok nevezik ki öket, de azután függetlenné válnak. Franciaországban van egy Nyelvi minisztérium, amely független a mindenkori kormánytól, mert hosszabb időre nevezik ki a miniszterét, a nyelvi ügyek miniszterét. Én azt hiszem, ez egy jó megoldás lehet, hogy van egy tudományos háttere a nyelvstratégiának és van egy olyan, amely a politikához közel áll.”